บทที่ 6

สังขยา และอัพยยศัพท์

ดังได้กล่าวในบทที่ 1 (หน้าที่ 5) แล้วว่าตัวเลขอักษรเทวนาครี เป็นเลขฐานสิบ (0–9) มีดังนี้

ไทย	๐	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐
เทวนาครี	०	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
อารบิก	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

เมื่อจดจำตัวเลขทั้ง 10 ได้ก็ทำให้คลายความกังวลใจไปได้ระดับหนึ่ง แต่ความนิยมในการเขียนภาษาสันสกฤต โดยเฉพาะบทร้อยกรอง (ฉันทลักษณ์) ซึ่งเป็นโศลกนั้น เกือบทั้งหมดมักใช้ตัวอักษร (ที่เป็นพยัญชนะและสระฯ) ในการเขียนบอกจำนวนและลำดับ ดังนั้น จึงต้องมีการผันศัพท์ต่างๆ เหล่านั้นด้วย **สุปฺวิภักติ** (สุพนฺต - Case Endings) เช่นเดียวกับนามศัพท์ในบทก่อนหน้า จึงต้องประกอบด้วย ลิงค์ พจน์ และระบบเลขของภาษาสันสกฤต ซึ่งเรียกตามไวยากรณ์ว่า “สังขยา”

สังขยา (Numerals) ในที่นี้ หมายถึงศัพท์ที่ใช้สำหรับจำนวนนับและเลขลำดับของคำนาม คำสรรพนาม เพื่อให้รู้จำนวนที่แน่นอน แบ่งเป็น 2 ชนิด คือ

(1) **ปกติสังขยา** (Cardinals) ได้แก่ การนับเลขแบบปกติ และ

(2) **ปูรณสังขยา** (Ordinals) ได้แก่ การนับตามลำดับ

(1) ปกติสังขยา (Cardinals)

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ตัวเลข
	จำนวน 1–10		
เอก	एक	eka	1 / १
ทฺวิ	द्वि	dvi	2 / २
ตฺริ	त्रि	tri	3 / ३
จตฺวรฺ	चतुर्	catur	4 / ४
ปญฺจ(นฺ)*[23]	पञ्च	pañca	5 / ५

[23] * **นฺ** เมื่อนำไปใช้ผันหรือประสมกับศัพท์อื่นมักจะลบทิ้ง

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ตัวเลข
ษษฺ	**षष्**	ṣaṣ	6 / ๖
สปฺต(นฺ)*	**सप्त**	sapta	7 / ๗
อษฺฏ(นฺ)*	**अष्ट**	aṣṭa	8 / ๘
นว(นฺ)*	**नव**	nava	9 / ๙
ทศ(นฺ)*	**दश**	daśa	10 / ๑๐
จำนวน 11–20			
เอกาทศ(นฺ)*	**एकादश**	ekādaśa	11 / ๑๑
ทฺวาทศ(นฺ)*	**द्वादश**	dvādaśa	12 / ๑๒
ตฺรโยทศ(นฺ)*	**त्रयोदश**	trayodaśa	13 / ๑๓
จตุรฺทศ(นฺ)*	**चतुर्दश**	caturdaśa	14 / ๑๔
ปญฺจทศ(นฺ)*	**पञ्चदश**	pañcadaśa	15 / ๑๕
โษฑทศ(นฺ)*	**षोडदश**	ṣoḍadaśa	16 / ๑๖
สปฺตทศ(นฺ)*	**सप्तदश**	saptadaśa	17 / ๑๗
อษฺฏาทศ(นฺ)*	**अष्टादश**	aṣṭādaśa	18 / ๑๘
นวทศ(นฺ)* (1) เอกานฺนวึศติ (2) เอโกนวึศติ (2) อูนวึศติ (2)	**नवदश** **एकान्नविंशति** **एकोनविंशति** **ऊनविंशति**	navadaśa ekānnaviṃśati ekonaviṃśati ūnaviṃśati	19 / ๑๙
วึศติ	**विंशति**	viṃśati	20 / ๒๐
จำนวน 21–30			
เอกวึศติ	**एकविंशति**	ekaviṃśati	21 / ๒๑
ทฺวาวึศติ	**द्वाविंशति**	dvāviṃśati	22 / ๒๒
ตฺรโยวึศติ	**त्रयोविंशति**	trayoviṃśati	23 / ๒๓
จตุรฺวึศติ	**चतुर्विंशति**	caturviṃśati	24 / ๒๔
ปญฺจวึศติ	**पञ्चविंशति**	pañcaviṃśati	25 / ๒๕
ษฑฺวึศติ	**षड्विंशति**	ṣaḍviṃśati	26 / ๒๖
สปฺตวึศติ	**सप्तविंशति**	saptaviṃśati	27 / ๒๗
อษฺฏาวึศติ	**अष्टाविंशति**	aṣṭāviṃśati	28 / ๒๘

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ตัวเลข
นววึศติ เอโกนตฺรึศตฺ อูนตรึศตฺ	नवविंशति एकोनत्रिंशत् ऊनत्रिंशत्	navaviṃśati ekonatriṃśat ūnatriṃśat	29 / २९
ตรึศตฺ	त्रिंशत्	triṃśat	30 / ३०
	จำนวน 31–40		
เอกตฺรึศตฺ	एकत्रिंशत्	ekatriṃśat	31 / ३१
ทฺวาตฺรึศตฺ	द्वात्रिंशत्	dvātriṃśat	32 / ३२
ตฺรยสฺตฺรึศตฺ	त्रयस्त्रिंशत्	trayastriṃśat	33 / ३३
จตฺวสฺตฺรึศตฺ	चतुस्त्रिंशत्	catustriṃśat	34 / ३४
ปญฺจตฺรึศตฺ	पञ्चत्रिंशत्	pañcatriṃśat	35 / ३५
ษฏฺตฺรึศตฺ	षट्त्रिंशत्	ṣaṭtriṃśat	36 / ३६
สปฺตตฺรึศตฺ	सप्तत्रिंशत्	saptatriṃśat	37 / ३७
อษฺฏาตฺรึศตฺ	अष्टात्रिंशत्	aṣṭātriṃśat	38 / ३८
นวตฺรึศตฺ เอโกนจตฺวารึศตฺ อูนจตฺวารึศตฺ	नवत्रिंशत् एकोनचत्वारिंशत् ऊनचत्वारिंशत्	navatriṃśat ekonacatvāriṃśat ūnacatvāriṃśat	39 / ३९
จตฺวารึศตฺ	चत्वारिंशत्	catvāriṃśat	40 / ४०
	จำนวน 41–50		
เอกจตฺวารึศตฺ	एकचत्वारिंशत्	ekacatvāriṃśat	41 / ४१
ทฺวาจตฺวารึศตฺ ทฺวิจตฺวารึศตฺ	द्वाचत्वारिंशत् द्विचत्वारिंशत्	dvācatvāriṃśat dvicatvāriṃśat	42 / ४२
ตฺรยศฺจตฺวารึศตฺ ตฺริยศฺจตฺวารึศตฺ	त्रयश्चत्वारिंशत् त्रियश्चत्वारिंशत्	trayaścatvāriṃśat triyaścatvāriṃśat	43 / ४३
จตุศฺจตฺวารึศตฺ	चतुश्चत्वारिंशत्	catuścatvāriṃśat	44 / ४४
ปญฺจจตฺวารึศตฺ	पञ्चचत्वारिंशत्	pañcacatvāriṃśat	45 / ४५
ษฏฺจตฺวารึศตฺ	षट्चत्वारिंशत्	ṣaṭcatvāriṃśat	46 / ४६
สปฺตจตฺวารึศตฺ	सप्तचत्वारिंशत्	saptacatvāriṃśat	47 / ४७
อษฺฏจตฺวารึศตฺ อษฺฏาจตฺวารึศตฺ	अष्टचत्वारिंशत् अष्टाचत्वारिंशत्	aṣṭacatvāriṃśat aṣṭācatvāriṃśat	48 / ४८

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ตัวเลข
นวจตฺวารึศตฺ เอโกนปญฺจาศตฺ อูนปญฺจาศตฺ	नवचत्वारिंशत् एकोनपञ्चाशत् ऊनपञ्चाशत्	navacatvāriṃśat ekonapañcāśat ūnapañcāśat	49 / ๔๙
ปญฺจาศตฺ	पञ्चाशत्	pañcāśat	50 / ๕๐
จำนวน 51–60			
เอกปญฺจาศตฺ	एकपञ्चाशत्	ekapañcāśat	51 / ๕๑
ทฺวาปญฺจาศตฺ ทฺวิปญฺจาศตฺ	द्वापञ्चाशत् द्विपञ्चाशत्	dvāpañcāśat dvipañcāśat	52 / ๕๒
ตฺรยะปญฺจาศตฺ ตฺริปญฺจาศตฺ	त्रयःपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत्	trayaḥpañcāśat tripañcāśat	53 / ๕๓
จตฺวะปญฺจาศตฺ	चतुःपञ्चाशत्	catuḥpañcāśat	54 / ๕๔
ปญฺจปญฺจาศตฺ	पञ्चपञ्चाशत्	pañcapañcāśat	55 / ๕๕
ษฏฺปญฺจาศตฺ	षट्पञ्चाशत्	ṣaṭpañcāśat	56 / ๕๖
สปฺตปญฺจาศตฺ	सप्तपञ्चाशत्	saptapañcāśat	57 / ๕๗
อษฺฏปญฺจาศตฺ อษฺฏาปญฺจาศตฺ	अष्टपञ्चाशत् अष्टापञ्चाशत्	aṣṭapañcāśat aṣṭāpañcāśat	58 / ๕๘
นวปญฺจาศตฺ เอโกนษษฺฏิ อูนษษฺฏิ	नवपञ्चाशत् एकोनषष्टि ऊनषष्टि	navapañcāśat ekonaṣaṣṭi ūnaṣaṣṭi	59 / ๕๙
ษษฺฏิ	षष्टि	ṣaṣṭi	60 / ๖๐
จำนวน 61–70			
เอกษษฺฏิ	एकषष्टि	ekaṣaṣṭi	61 / ๖๑
ทฺวาษษฺฏิ ทฺวิษษฺฏิ	द्वाषष्टि द्विषष्टि	dvāṣaṣṭi dviṣaṣṭi	62 / ๖๒
ตฺรยะษษฺฏิ ตฺริษษฺฏิ	त्रयःषष्टि त्रिषष्टि	trayaḥṣaṣṭi triṣaṣṭi	63 / ๖๓
จตฺวะษษฺฏิ	चतुःषष्टि	catuḥṣaṣṭi	64 / ๖๔
ปญฺจษษฺฏิ	पञ्चषष्टि	pañcaṣaṣṭi	65 / ๖๕
ษฏฺษษฺฏิ	षट्षष्टि	ṣaṭṣaṣṭi	66 / ๖๖

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ตัวเลข
สปฺตษษฺฏิ	सप्तषष्टि	saptaṣaṣṭi	67 / ๖๗
อษฺฏษษฺฏิ อษฺฏาษษฺฏิ	अष्टषष्टि अष्टाषष्टि	aṣṭaṣaṣṭi aṣṭāṣaṣṭi	68 / ๖๘
นวษษฺฏิ เอโกนสปฺตติ อูนสปฺตติ	नवषष्टि एकोनसप्तति ऊनसप्तति	navaṣaṣṭi ekonasaptati ūnasaptati	69 / ๖๙
สปฺตติ	सप्तति	saptati	70 / ๗๐
จำนวน 71–80			
เอกสปฺตติ	एकसप्तति	akasaptati	71 / ๗๑
ทฺวาสปฺตติ ทฺวิสปฺตติ	द्वासप्तति द्विसप्तति	dvāsaptati dvisaptati	72 / ๗๒
ตฺรยะสปฺตติ ตฺริสปฺตติ	त्रयःसप्तति त्रिसप्तति	trayaḥsaptati trisaptati	73 / ๗๓
จตุะสปฺตติ	चतुःसप्तति	catuḥsaptati	74 / ๗๔
ปญฺจสปฺตติ	पञ्चसप्तति	pañcasaptati	75 / ๗๕
ษฏฺสปฺตติ	षट्सप्तति	ṣaṭsaptati	76 / ๗๖
สปฺตสปฺตติ	सप्तसप्तति	saptasaptati	77 / ๗๗
อษฺฏสปฺตติ อษฺฏาสปฺตติ	अष्टसप्तति अष्टासप्तति	aṣṭasaptati aṣṭāsaptati	78 / ๗๘
นวสปฺตติ เอโกนาศีติ อูนาศีติ	नवसप्तति एकोनाशीति ऊनाशीति	navasaptati ekonāśīti ūnāśīti	79 / ๗๙
อศีติ	अशीति	aśīti	80 / ๘๐
จำนวน 81–90			
เอกาศีติ	एकाशीति	ekāśīti	81 / ๘๑
ทฺวาศีติ	द्वाशीति	dvāśīti	82 / ๘๒
ตฺรฺยศีติ	त्र्यशीति	tryaśīti	83 / ๘๓
จตุรศีติ	चतुरशीति	caturaśīti	84 / ๘๔
ปญฺจาศีติ	पञ्चाशीति	pañcāśīti	85 / ๘๕

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ตัวเลข
ษฏ์ศีติ	षटशीति	ṣaṭaśīti	86 / ८६
สปฺตาศีติ	सप्ताशीति	saptāśīti	87 / ८७
อษฺฏาศีติ	अष्टाशीति	aṣṭāśīti	88 / ८८
นวาศีติ เอโกนนวติ อูนนวติ	नवाशीति एकोननवति ऊननवति	navāśīti ekonanavati ūnanavati	89 / ८९
นวติ	नवति	navati	90 / ९०
จำนวน 91–100			
เอกนวติ	एकनवति	ekanavati	91 / ९१
ทฺวานวติ ทฺวินวติ	द्वानवति द्विनवति	dvānavati dvinavati	92 / ९२
ตฺรโยนวติ ตฺรินวติ	त्रयोनवति त्रिनवति	trayonavati trinavati	93 / ९३
จตุรฺนวติ	चतुर्नवति	caturnavati	94 / ९४
ปญฺจนวติ	पञ्चनवति	pañcanavati	95 / ९५
ษณฺณวติ	षण्णवति	ṣaṇṇavati	96 / ९६
สปฺตนวติ	सप्तनवति	saptanavati	97 / ९७
อษฺฏนวติ อษฺฏานวติ	अष्टनवति अष्टानवति	aṣṭanavati aṣṭānavati	98 / ९८
นวนวติ เอโกนศต อูนศต	नवनवति एकोनशत ऊनशत	navanavati ekonaśata ūnaśata	99 / ९९
ศต	शत	śata	100 / १००
จำนวน 1,000 ขึ้นไป			
สหสฺร	सहस्र	sahasra	1,000 / १०००
อยุต	अयुत	ayuta	10,000 / १००००
ลกฺษ	लक्ष	lakṣa	100,000 / १०००००
ปฺรยุต	प्रयुत	prayuta	1,000,000 / १००००००

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ตัวเลข
โกฏิ	कोटि	koṭi	10,000,000 / १००००००
อรฺพุท	अर्बुद	arbuda	100,000,000 / १००००००००

ข้อสังเกต

1. จำนวนนับในภาษาสันสกฤต เป็นเลขฐาน 10 คือเมื่อนับครบ 10 จะนำ 1 มาบวกกับ 10 โดยวางไว้ข้างหน้าเป็น 11 คือ **เอก** (1) + **ทศ** (10) = **เอกาทศ** (11) เป็นต้น

2. ในการสร้างจำนวน 19, 29 และ 39 เป็นต้นไป ถึง 99 ที่ลงท้ายด้วย 9 ภาษาสันสกฤตจะใช้วิธีประสมระหว่าง 9+10 หรือ 9+20 เป็นต้น เช่น **นว** (9) + **ทศ** (10) = **นวทศ** (19)

แต่ที่นิยมมากในจำนวนนับที่ลงท้ายด้วยเลข 9 คือ การนำจำนวนเต็ม แล้วลบด้วย 1 ตัวอย่าง คือ 19 (= 20–1) ดังนั้น จำนวนนับจึงสร้างรูปตามนี้ เป็น 3 รูปโดยใช้ศัพท์ว่า **เอกานฺน** (ekānna-) แปลว่า ลดลงไปหนึ่ง / **เอโกน** (ekona-) แปลว่า ลดลงไปหนึ่ง / หรือ **อูน** (ūna-) แปลว่า ลด ดังนั้น จำนวน 19 ในความหมายที่ 2 ก็คือ 20 ลดลงไปหนึ่ง คือ 19 นั่นเอง

3. จำนวนตั้งแต่ 101 ขึ้นไป การเรียงจะไม่เหมือนจำนวนก่อน 100 เพราะหากเรียงเหมือนกันจะทำให้สับสน เช่น 101 หากเรียงเป็น **เอกศตมฺ** (ekaśatam) อาจหมายถึง 100 ก็ได้ เพราะ **เอก** (eka) ขยาย **ศตมฺ** (śatam) ดังนั้น ท่านจึงนำศัพท์ ว่า **–อธิก** (-adhika)ซึ่งแปลว่า “เกิน” มาคั่นตรงกลาง เป็น **เอกาธิกศตมฺ** (ekādhikaśatam) หรือ **เอกาธิกมฺ ศตมฺ**(ekādhikam śatam) ซึ่งการต่อศัพท์แบบนี้เป็นที่นิยมใช้มากกว่า อนึ่ง คำว่า **–อธิก** (-adhika) อาจใช้ **–อุตฺตร** (-uttara) ซึ่งแปลว่า “เกินไป” เช่นเดียวกันมาแทนได้

6.1. ปกติสังขยา หรือจำนวนนับ (Cardinals)

ปกติสังขยา คือ การนับโดยปกติ ได้แก่ หนึ่ง, สอง, สาม, สี่, ห้า, หก เป็นต้น ซึ่งเมื่อเป็นภาษาสันสกฤตแล้ว ก็ว่าตามศัพท์ดังกล่าวข้างต้น ในส่วนที่ได้ให้ไว้อย่างครบถ้วนคือจำนวน 1–100 และจำนวนเต็มในหลักนั้นๆ จึงยังคงมีข้อกังขาสำหรับผู้ศึกษา ในส่วนนี้จึงแนะนำวิธีต่อปกติสังขยาในส่วนที่เหลือพอเป็นแนวทาง ดังนี้

วิธีต่อปกติสังขยา

- **ปกติสังขยาจำนวนเกิน 100** ซึ่งเป็นเศษเกินมาจากร้อย จะเป็นจำนวนสิบ หรือจำนวนหน่วยก็ตาม มีวิธีทำดังต่อไปนี้

  ✓ เอาจำนวนเศษ ไว้หน้าจำนวนเต็มร้อยนั้น เช่น 110 = 10 + 100

✓ ระหว่างจำนวนเศษ กับจำนวนเต็ม เชื่อมด้วย **อธิก [ยิ่ง]** หรือ **อุตฺตร [เกิน]** เช่น

10 + อธิก + 100 = 110 หรือ 10 + อุตฺตร + 100 = 110 ได้รูปเป็น

จำนวน		ปฺรถมา / เอกพจน์	ปฺรถมา / เอกพจน์	ปฺรถมา / เอกพจน์
ทศ+อธิก+ศต	=	ทศาธิกศตมฺ หรือ ทศาธิกำ ศตมฺ	दशाधिकशतम् หรือ दशाधिकम् शतम्	daśādhikaśatam หรือ daśādhikam śatam
ทศ+อุตฺตร+ศต	=	ทโศตฺตรศตมฺ หรือ ทโศตฺตรมฺ ศตมฺ	दशोत्तरशतम् หรือ दशोतताराम् शतम्	daśottaraśatam หรือ daśottaram śatam

(บางทีไม่ต้องใช้ทั้งอธิกทั้งอุตตร เช่น เอกศตมฺ-101, อษฏาศตมฺ-108)

- **ปกติสังขยาจำนวนเกิน 1000** จำนวนที่เป็นเศษนิยมเรียงจำนวนเศษที่น้อยที่สุดไว้หน้าสุด แล้วเรียงจำนวนเศษที่สูงขึ้นต่อไปโดยลำดับ (หน่วย + สิบ + ร้อย +พัน) ส่วนคำเชื่อมระหว่างจำนวนเศษนิยมใช้ **อธิก [ยิ่ง]** มีวิธีทำดังต่อไปนี้

75 + อธิก + 800 + อธิก + 1,000 = 1,875 ได้รูปเป็น

ปญฺจสปฺตติ + อธิก + อษฏศต + อธิก + สหสฺร = ปญฺจสปฺตตฺยธิกาษฏศตาธิกสหสฺร

ปฺรถมา. เอกพจน์ คือ ปญฺจสปฺตตฺยธิกาษฏศตาธิกสหสฺรมฺ เป็นต้น

ปญฺจสปฺตติ + อธิก + อษฏศต + อธิก + สหสฺร =		
ปฺรถมา / เอกพจน์	**ปฺรถมา / เอกพจน์**	**ปฺรถมา / เอกพจน์**
ปญฺจสปฺตตฺยธิกาษฏศตาธิกสหสฺรมฺ	पञ्चसप्तत्यधिकाष्टशताधिकसहस्रम्	pañcasaptatyadhikāṣṭaśatādhika-sahasram

ลิงค์และพจน์ ของระบบเลขภาษาสันสกฤต

จัดตามพจน์ ระบบเลขภาษาสันสกฤต มีการจัดให้เป็น พจน์เฉพาะตัว คือ **1** เป็นได้แค่เอกพจน์ ส่วน **2** เป็นได้แค่ทวิพจน์ **ตั้งแต่ 3** ขึ้นไป เป็นพหุพจน์

ที่พิเศษ คือ ตั้งแต่ **19 – 98 เป็นเอกพจน์เท่านั้น** แม้ขยายคำนามที่เป็น พหุพจน์ ก็ยังคงรูปเป็น เอกพจน์ เช่นเดิม

ส่วน**ตั้งแต่ 99** เป็นต้นไป พจน์จะขึ้นอยู่กับจำนวนหลักร้อย หรือหลักพันที่นับ เช่น หากเป็น **100** ก็เป็นเอกพจน์ (เพราะมีเพียง 1 = เอก.) **200** เป็นทวิพจน์ และ **300 ขึ้นไป** เป็นพหุพจน์ แต่เมื่อนับถึง 1000 ก็จัดเป็นเอกพจน์ อีก เช่นนี้เรื่อยไป

จัดตามลิงค์ จะเป็นดังนี้ คือ **1–4** เป็นได้ทั้ง 3 ลิงค์ และมีแบบผันแต่ละลิงค์ชัดเจน ขณะที่ตั้งแต่ **5–18** เป็นได้ทั้ง 3 ลิงค์

แต่ที่พิเศษ คือ **19–98** เป็นสตรีลิงค์ อย่างเดียว และ **99 ขึ้นไป** เป็นนปุงสกลิงค์ (เพราะจำนวนตั้งแต่ **100** และ **1000** เป็นต้น เป็นนปุงสกลิงค์ ส่วน โกฏิ เป็นสตรีลิงค์)

จัดตามคำนาม หรือ คุณศัพท์ ก็มีการจัดเฉพาะตัวเช่นกัน คือ **1–18** จัดเป็นคำขยายหรือคุณศัพท์ **ตั้งแต่ 19** เป็นต้นไป จัดเป็น นาม (ผู้เรียบเรียงคิดว่าน่าจะเป็นคุณศัพท์มากกว่า)

จะเห็นว่า การจัดลิงค์ และพจน์ของจำนวนนับ (cardinals) ในภาษาสันสกฤตค่อนข้างจะสับสน ดังนั้น จึงขอสรุปเป็นตาราง เพื่อความชัดเจน ดังนี้

จัดตามลิงค์

จำนวน	ปุงลิงค์	สตรีลิงค์	นปุงสกลิงค์
1	☑	☑	☑
2	☑	☑	☑
3	☑	☑	☑
4	☑	☑	☑
5–19 (1)	☑	☑	☑
19 (2)–98		☑	
99 ขึ้นไป			☑

จัดตามพจน์

เอกพจน์	ทวิพจน์	พหุพจน์
☑		
	☑	
		☑
		☑
		☑
☑		
☑	☑	☑

หมายเหตุ : 19 (1) คือ นวทศ (**नवदश** / navadaśa)

ส่วน 19 (2) คือ เอโกนวึศติ (**एकोनविंशति** / ekonaviṃśati)

การผันเลขจำนวนนับ (Cardinals)

6.1.1 **จำนวนนับตั้งแต่ 1–4** เป็นได้ทั้ง 3 ลิงค์ และมีแบบผันแต่ละลิงค์ชัดเจน ดังนี้

เอก [หนึ่ง] เป็นเอกพจน์อย่างเดียว 3 ลิงค์

วิภักติ	ปุงลิงค์	นปุงสกลิงค์	สตรีลิงค์
ปฺรถมา	เอกสฺ **एकस्**	เอกมฺ **एकम्**	เอกา **एका**
ทฺวิตียา	*เอกมฺ* ***एकम्***	,,	เอกามฺ **एकाम्**
ตฺฤตียา	*เอเกน* ***एकेन***	*เอเกน* ***एकेन***	เอกยา **एकया**
จตุรฺถี	*เอกสฺไม* ***एकस्मै***	*เอกสฺไม* ***एकस्मै***	เอกสฺไย **एकस्यै**
ปญฺจมี	*เอกสฺมาตฺ* ***एकस्मात्***	*เอกสฺมาตฺ* ***एकस्मात्***	เอกสฺยาสฺ **एकस्यास्**
ษษฺฐี	*เอกสฺย* ***एकस्य***	*เอกสฺย* ***एकस्य***	,,
สปฺตมี	*เอกสฺมินฺ* ***एकस्मिन्***	*เอกสฺมินฺ* ***एकस्मिन्***	เอกสฺยามฺ **एकस्याम्**

ข้อสังเกต

❖ ปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์ ตฺฤตียา.–สปฺตมี. (*ตัวเอน*) ผันเหมือนกัน เป็นสูตรลงท้ายด้วย –เอน, –อสฺไม, –อสฺมาตฺ, –อสฺย, –อสฺมินฺ (**สูตร** : -ena, -asmai, -asmāt, -asya, -asmin)

❖ สตรีลิงค์ยังคงใช้สูตร –ยา, –ไย, –ยาสฺ, –ยาสฺ, –ยามฺ

(**สูตร** : -yā, -yai, -yās, -yās, -yām)

ทฺวิ [สอง] เป็นทวิพจน์อย่างเดียว 3 ลิงค์

วิภักติ	ปุงลิงค์		นปุงสกลิงค์	สตรีลิงค์
ปฺรถมา	เทฺวา	द्वौ	เทฺว द्वे	เทฺว द्वे
ทฺวิตียา	เทฺวา	द्वौ	,,	,,
ตฺฤตียา	*ทฺวาภฺยามฺ*	द्वाभ्याम्	*ผันเหมือนปุงลิงค์*	
จตุรฺถี	,,		*ผันเหมือนปุงลิงค์*	
ปญฺจมี	,,		*ผันเหมือนปุงลิงค์*	
ษษฺฐี	*ทฺวโยสฺ*	द्वयोस्	*ผันเหมือนปุงลิงค์*	
สปฺตมี	,,		*ผันเหมือนปุงลิงค์*	

ข้อสังเกต

❖ ตฺฤตียา.–สปฺตมี. (*ตัวเอน*) ผันเหมือนกันทั้ง 3 ลิงค์

ตฺริ [สาม] เป็นพหุพจน์อย่างเดียว 3 ลิงค์

วิภักติ	ปุงลิงค์		นปุงสกลิงค์		สตรีลิงค์	
ปฺรถมา	ตฺรยสฺ	त्रयस्	ตฺรีณิ	त्रीणि	ติสฺรสฺ	तिस्रस्
ทฺวิตียา	ตฺรีนฺ	त्रीन्	,,		,,	
ตฺฤตียา	*ตฺริภิสฺ*	*त्रिभिस्*	*ตฺริภิสฺ*	*त्रिभिस्*	ติสฺฤภิสฺ	तिसृभिस्
จตุรฺถี	*ตฺริภฺยสฺ*	*त्रिभ्यस्*	*ตฺริภฺยสฺ*	*त्रिभ्यस्*	ติสฺฤภฺยสฺ	तिसृभ्यस्
ปญฺจมี	,,		,,		,,	
ษษฺฐี	*ตฺรยาณามฺ*	*त्रयाणाम्*	*ตฺรยาณามฺ*	*त्रयाणाम्*	ติสฺฤณามฺ	तिसृणाम्
สปฺตมี	*ตฺริษุ*	*त्रिषु*	*ตฺริษุ*	*त्रिषु*	ติสฺฤษุ	तिसृषु

ข้อสังเกต

❖ ปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์ ตฺฤตียา.–สปฺตมี. (*ตัวเอน*) ผันเหมือนกัน

จตุรฺ [สี่] เป็นพหุพจน์อย่างเดียว 3 ลิงค์

วิภักติ	ปุงลิงค์	นปุงสกลิงค์	สตรีลิงค์
ปฺรถมา	จตฺวารสฺ **चत्वारस्**	จตฺวาริ **चत्वारि**	จตสฺรสฺ **चतस्रस्**
ทฺวิตียา	จตุรสฺ **चतुरस्**	,,	,,
ตฺฤตียา	*จตุรฺภิสฺ* ***चतुर्भिस्***	*จตุรฺภิสฺ* ***चतुर्भिस्***	จตสฺฤภิสฺ **चतसृभिस्**
จตุรฺถี	*จตุรฺภฺยสฺ* ***चतुर्भ्यस्***	*จตุรฺภฺยสฺ* ***चतुर्भ्यस्***	จตสฺฤภฺยสฺ **चतसृभ्यस्**
ปญฺจมี	,,	,,	,,
ษษฺฐี	*จตุรฺณามฺ* ***चतुर्णाम्***	*จตุรฺณามฺ* ***चतुर्णाम्***	จตสฺฤณามฺ **चतसृणाम्**
สปฺตมี	*จตุรฺษุ* ***चतुर्षु***	*จตุรฺษุ* ***चतुर्षु***	จตสฺฤษุ **चतसृषु**

ข้อสังเกต

- ❖ ปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์ ตฺฤตียา.–สปฺตมี. (*ตัวเอน*) ผันเหมือนกัน

6.1.2 จำนวนนับตั้งแต่ 5–19[24] เป็นได้ทั้ง 3 ลิงค์ และผันแบบเดียวกันทั้ง 3 ลิงค์ แต่ในเอกสารเล่มนี้จะมีแบบผันให้ถึงจำนวน 7 เท่านั้น (ที่เหลือให้ผันเหมือน 7)

สังขยาที่ผันแบบเดียวกัน เป็นพหุพจน์อย่างเดียวทั้ง 3 ลิงค์ **มีรูปอย่างเดียวกัน**

วิภักติ	**ปญฺจนฺ** [ห้า]	**ษษฺ** [หก]	**สปฺตนฺ** [เจ็ด]
ปฺรถมา	ปญฺจ **पञ्च**	ษฑฺ **षट्**	สปฺต **सप्त**
ทฺวิตียา	,,	,,	,,
ตฺฤตียา	ปญฺจภิสฺ **पञ्चभिस्**	ษฑฺภิสฺ **षड्भिस्**	สปฺตภิสฺ **सप्तभिस्**
จตุรฺถี	ปญฺจภฺยสฺ **पञ्चभ्यस्**	ษฑฺภฺยสฺ **षड्भ्यस्**	สปฺตภฺยสฺ **सप्तभ्यस्**
ปญฺจมี	,,	,,	,,
ษษฺฐี	ปญฺจาณามฺ **पञ्चानाम्**	ษณฺณามฺ **षण्णाम्**	สปฺตานามฺ **सप्तानाम्**
สปฺตมี	ปญฺจสุ **पञ्चसु**	ษฑฺสุ **षट्सु**	สปฺตสุ **सप्तसु**

ข้อสังเกต : จำนวนนับตั้งแต่ 5 ขึ้นไป ทั้งหมดที่เป็นพหุพจน์ เมื่อประกอบกับวิภักติที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ ให้นำมาผสมกันได้เลย โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ สำรับจำนวน 8 มี 2 รูป รูปที่ 2 คือ อษฺเฏา, อษฺเฏา, อษฺฏาภิสฺ, อษฺฏาภฺยสฺ, อษฺฏาภฺยสฺ, อษฺฏานามฺ, อษฺฏาสุ

[24] เฉพาะ 19 (1)

6.1.3 จำนวนนับตั้งแต่ 19[25]–98 เลขจำนวนนับใดที่ลงท้ายด้วยสระ**อิ** (i) ให้ผันเหมือน **อิ** (i) การันต์ สตรีลิงค์ **มติ [**ใจ, ความรู้**]** เลขจำนวนนับใดที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ **–ตฺ** (-t) ให้ผันเหมือน **–ตฺ** (-t) การันต์ สตรีลิงค์ **มรุตฺ [**ลม, เทพแห่งลม**]** (อย่าลืมว่า ต้อง*ผันเป็นเอกพจน์เท่านั้น*)

6.1.4 จำนวนนับตั้งแต่ 99 ขึ้นไป เลขจำนวนนับเป็น*นปุงสกลิงค์* และลงท้ายด้วยสระ **อ** (a) ดังนั้น จึงผันเหมือน **อ** (a) การันต์ นปุงสกลิงค์ คือผันเหมือน **ผล [**ผลไม้**]**

6.1.5 วิธีการใช้จำนวนนับกับคำนาม

ต่อไปนี้จะเป็นตัวอย่างการใช้ระบบเลขภาษาสันสกฤต ขยายคำนาม (ในตัวอย่างเพื่อให้เห็นแบบผันที่ชัดเจน จึงงดใช้กฎการสนธิ)

จำนวน(ไทย)	จำนวน (สันสกฤต)	คำนาม	ลักษณะการใช้
แก่บุตร 1 คน	เอกสฺไม **एकस्मै** ekasmai (c.4 s.)	ปุตฺราย **पुत्राय** putrāya (c.4 s.)	ผันตามลิงค์ พจน์
เทวดา 4 ตน (ประธาน)	จตฺวาระ **चत्वारः** catvāraḥ (c.1 pl.)	เทวาะ **देवाः** devāḥ (c.1 pl.)	ผันตามลิงค์ พจน์
ของพี่น้องชาย 5 คน	ปญฺจานามฺ **पञ्चानाम्** pañcānām (c.6 pl.)	ภาตฤณามฺ **भातॄणाम्** bhātṛṇām (c.6 pl.)	ผันตามพจน์
กับสาว 18 นาง	อษฺฏาทศภิะ **अष्टादशभिः** aṣṭādaśabhiḥ (c.3 pl.)	กนฺยาภิะ **कन्याभिः** kanyābhiḥ (c.3 pl.)	ผันตามพจน์
เทวดา 24 ตน (ประธาน)	จตุรวึศติะ **चतुर्विंशतिः** caturviṃśatiḥ (F., c.1 s.)	เทวาะ **देवाः** devāḥ (c.1 pl.)	ต่างลิงค์ พจน์
ของเทวดา 33 ตน	ตฺรยตฺรึศตสฺ **त्रयत्रिंशतस्** trayatriṃśatas (F., c.6 s.)	เทวานามฺ **देवानाम्** devānām (c.6 pl.)	ต่างลิงค์ พจน์

จากตัวอย่าง ตารางด้านบน เราจะเห็นการผันที่มี*ลิงค์ พจน์* เหมือนกันบ้าง ต่างกันบ้าง แต่ที่***ต้องตรงกัน*** เหมือนกันอยู่ตลอด นั่นคือ *วิภักติ*

[25] 19 (2)

(2) ปูรณสังขยา (Ordinals)

6.2. ปูรณสังขยา หรือเลขลำดับ (Ordinals)

ปูรณสังขยา คือ การนับที่บอกลำดับ หรือจำนวนเต็ม ได้แก่ ที่หนึ่ง, ที่สอง, ที่สาม, ที่สี่, ที่ห้า เป็นต้น เลขบอกลำดับ ในภาษาสันสกฤตส่วนใหญ่สร้างขึ้นจาก **เลขบอกจำนวน** (Cardinals) นั่นเอง โดยมีวิธีแตกต่างกันดังนี้

6.2.1 เลขบอกลำดับตั้งแต่ 1–4 และ 6 มีรูป ดังนี้

ที่	ปุงลิงค์		นปุงสกลิงค์		สตรีลิงค์	
1 / १	*प्ऱथम*	***प्रथम***	*प्ऱथम*	***प्रथम***	प्ऱथमा	**प्रथमा**
2 / २	*द्ऱितीय*	***द्वितीय***	*द्ऱितीय*	***द्वितीय***	द्ऱितीया	**द्वितीया**
3 / ३	*त्ऱृतीय*	***तृतीय***	*त्ऱृतीय*	***तृतीय***	त्ऱृतीया	**तृतीया**
4 / ४	*चतुर्ऱथ*	***चतुर्थ***	*चतुर्ऱथ*	***चतुर्थ***	चतुर्ऱथी	**चतुर्थी**
6 / ६	*षष्ऱठ*	***षष्ठ***	*षष्ऱठ*	***षष्ठ***	षष्ऱठी	**षष्ठी**

6.2.2 เลขบอกลำดับ คือ 5 และ 7–10 ลบ **นฺ** (n) ที่สุดแล้วเติม **ม** (ma) แทน มีรูป ดังนี้

ที่	ปุงลิงค์		นปุงสกลิงค์		สตรีลิงค์	
5 / ५	*पञ्ऱचम*	***पञ्चम***	*पञ्ऱचम*	***पञ्चम***	पञ्ऱचमी	**पञ्चमी**
7 / ७	*सप्ऱतम*	***सप्तम***	*सप्ऱतम*	***सप्तम***	सप्ऱतमी	**सप्तमी**
8 / ८	*अष्ऱटम*	***अष्टम***	*अष्ऱटम*	***अष्टम***	अष्ऱटमी	**अष्टमी**
9 / ९	*नवम*	***नवम***	*नवम*	***नवम***	नवमी	**नवमी**
10 / १०	*दशम*	***दशम***	*दशम*	***दशम***	दशमी	**दशमी**

6.2.3 เลขบอกลำดับตั้งแต่ 11–19 (1) ลบ **นฺ** (n) ที่สุด มีรูปดังนี้

ที่	ปุงลิงค์		นปุงสกลิงค์		สตรีลิงค์	
11 / ११	*एकादश*	***एकादश***	*एकादश*	***एकादश***	एकादशी	**एकादशी**
12 / १२	*द्ऱवादश*	***द्वादश***	*द्ऱवादश*	***द्वादश***	द्ऱवादशी	**द्वादशी**
ฯลฯ						

6.2.4 ตั้งแต่ 19 (2) เป็นต้นไป เติม **–ตม** (-tama) ลงที่ท้ายเลขบอกจำนวนนั้นๆ

- ✓ เฉพาะที่ลงท้าย **–วึศติ** (-viṃśati) ลบ **ติ** (-ti) เป็น **–วึศ** (-viṃśa) ก็ใช้ได้
- ✓ ส่วนเลขบอกจำนวนที่ลงท้ายด้วย **–ศตฺ** (-śat) เช่น **ตฺรึศตฺ** (triṃśat) = 30 เมื่อทำเป็นเลขลำดับ ให้ตัด **–ตฺ** (-t) ที่ท้ายออก เป็น **ตฺรึศ** (triṃśa) แปลว่า ที่ 30 หรืออาจทำเป็นเลขลำดับโดยการเพิ่ม **–ตม** (-tama) เข้าที่ท้าย เป็น **ตฺรึศตฺตม** (triṃśattama) อย่างนี้ก็ได้ทั้งสองอย่าง ในแต่ละลิงค์ มีตัวอย่างดังนี้

ที่	ปุงลิงค์	นปุงสกลิงค์	สตรีลิงค์
20 / २०	*วึศติตม* ***विंशतितम***	*วึศติตม* ***विंशतितम***	วึศติตมี **विंशतितमी**
	หรือ วึศ ***विंश***	*หรือ วึศ* ***विंश***	หรือ วึศี **विंशी**
30 / ३०	*ตฺรึศ* ***त्रिंश***	*ตฺรึศ* ***त्रिंश***	ตฺรึศี **त्रिंशी**
	หรือ ตฺรึศตฺตม ***त्रिंशत्तम***	*หรือ ตฺรึศตฺตม* ***त्रिंशत्तम***	หรือ ตฺรึศตฺตมี **त्रिंशत्तमी**
ฯลฯ			

การผันเลขบอกลำดับ

การผันเลขบอกลำดับ เนื่องจากเลขบอกลำดับจัดเป็น คุณศัพท์ หรือ คำขยาย ดังนั้น มันจึงทำหน้าที่เหมือนคำคุณศัพท์ทุกประการ และมีแบบผันง่ายๆ คือ

หากเป็น**ปุงลิงค์** จะลงท้ายด้วยสระ **อ** (a) ผันเหมือน **อ** (a) การันต์ ปุงลิงค์ คือ **เทว [**เทวดา**]** (ดูบทที่ 3 หน้าที่ 40)

หากเป็น**นปุงสกลิงค์** จะลงท้ายด้วยสระ **อ** (a) ผันเหมือน **อ** (a) การันต์ นปุงสกลิงค์ คือ **ผล [**ผลไม้**]** (ดูบทที่ 3 หน้าที่ 44)

หากเป็น**สตรีลิงค์** จะลงท้ายด้วยสระ **อา** (ā) ผันเหมือน **อา** (ā) การันต์ สตรีลิงค์ คือ **กถา [**เรื่องเล่า**]** (ดูบทที่ 3 หน้าที่ 47)

แต่ลำดับ**ตั้งแต่ที่ 4 – 17** ที่ลงท้ายด้วยสระ **อี** (ī) เช่น **จตุรฺถี [**ที่ 4**]**, **ปญฺจมี [**ที่ 5**]**, **ษษฺฐี [**ที่ 6**]**, **สปฺตมี [**ที่ 7**]**, **ปญฺจทศี [**ที่ 15**]**, ก็ผันตาม **อี** (ī) การันต์ สตรีลิงค์ **นที [**แม่น้ำ**]** ได้เลย (ดูบทที่ 3 หน้าที่ 49)

อัพยยศัพท์ (Indeclinables)

6.3 **อัพยยศัพท์ (อวฺยยศพฺท)**

ในภาษาสันสกฤตมีศัพท์จำพวกหนึ่ง ที่เปลี่ยนรูปไม่ได้ ไม่ต้องนำมาผัน หรือผันกับวิภักตินาม เป็นศัพท์ที่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงรูปด้วยอำนาจของวิภักตินาม มีรูปเพียงอย่างเดียว ใช้ประกอบกับนามศัพท์ กริยาอาขยาต กริยากฤต และศัพท์อื่นๆ เพื่อให้มีเนื้อความวิเศษขึ้น หรือทำให้เนื้อความแตกต่างไปจากเดิม ศัพท์ประเภทนี้รวมเรียกว่า **อัพยยศัพท์** แปลว่าไม่ต้องผัน ซึ่งจัดเป็นอุปสรรคบ้าง, นิบาตบ้าง, ปัจจัยบ้าง ดังนี้

6.3.1 อุปสรรค คือ ศัพท์ที่ใช้ประกอบหน้าคำนามบ้าง คุณศัพท์บ้าง กริยาศัพท์บ้าง เพื่อทำเนื้อความของนาม คุณศัพท์ และกริยา ให้แปลกออกไป มีทั้งหมด 20 ตัวเท่านั้น คือ

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	คำแปล
อติ	अति	ati	ยิ่ง, เกิน, ล่วง, มาก, พิเศษ
อธิ	अधि	adhi	ยิ่ง, ใหญ่, ทับ
อนุ	अनु	anu	น้อย, ภายหลัง, ตาม
อป	अप	apa	ปราศ, หลีก
อปิ, ปิ	अपि, पि	api, pi	ใกล้, บน
อภิ	अभि	abhi	ยิ่ง, เฉพาะ, ใกล้, ข้างหน้า
อว, ว	अव, व	ava, va	ลง
อา	आ	ā	ทั่ว, ยิ่ง, กลับความ, ข้างหน้า
อุตฺ, อุทฺ	उत्, उद्	ut, ud	ขึ้น, นอก
อุป	उप	upa	ใกล้, ข้างหน้า
ทุสฺ, ทุรฺ	दुस्, दुर्	dus, dur	ชั่ว, ยาก
นิ	नि	ni	เข้า, ใหญ่, ลง
นิสฺ, นิรฺ	निस्, निर्	nis, nir	ออก, ไม่มี
ปรา	परा	parā	ออก, กลับความ
ปริ	परि	pari	กำหนด, รอบ, เกี่ยวกับ
ปฺร	प्र	pra	ข้างหน้า, ทั่ว, มาก
ปฺรติ	प्रति	prati	เฉพาะ, ตอบ, ทวน, กลับ
วิ	वि	vi	วิเศษ, แจ้ง, ต่าง
สมฺ	सम्	sam	พร้อม, กับ, เต็ม
สุ	सु	su	ง่าย, ดี, งาม

ตัวอย่าง : ที่ใช้ประกอบหน้าคำนามให้มีความหมายมากขึ้นอีก เช่น

अधि + राजन् = अधिराज adhi + rājan = adhirāja

राชน् แปลว่า พระราชา, พระเจ้าแผ่นดิน แต่เพิ่ม **อธิ** ข้างหน้าเป็น **อธิราช** แปลว่า พระราชาผู้ยิ่งใหญ่ (ในคำว่า ราชาธิราช)

ตัวอย่าง : ที่ใช้ประกอบหน้าคำกริยาให้มีความหมายมากขึ้นหรือแปลกออกไปอีก เช่น

अव + गच्छति = अवगच्छति ava + gacchati = avagacchati

คจฺฉติ แปลว่า ไป แต่เพิ่ม **อว** ข้างหน้าเป็น **อวคจฺฉติ** แปลว่า เข้าใจ

ตัวอย่าง : ที่ใช้ประกอบหน้าคำคุณศัพท์ให้มีความหมายมากขึ้นหรือแปลกออกไปอีก เช่น

अति + बहु = अतिबहु ati + bahu = atibahu

พหุ แปลว่า มาก แต่เพิ่ม **อติ** ข้างหน้าเป็น **อติพหุ** แปลว่า มากล้น, มากเกินไป

6.3.2 **นิบาต** คือ ศัพท์ที่มีความหมายเฉพาะตัว มีจำนวนและความหมายหลากหลาย ใช้ประกอบคำนามบ้าง วางไว้ข้างหน้าบ้าง ใช้ลงในระหว่างศัพท์บ้างเพื่อบอกกาล สันธาน อุปมา สถานที่ และบอกกริยาอาการต่างๆ เช่น คำถาม คำเตือน คำร้องเรียก คำอุทาน เป็นต้น

ตัวอย่าง : การนำไปใช้ เช่น **กุตฺร** (कुत्र - kutra) แปลว่า ที่ไหน และ **จ** (च - ca) แปลว่า และ นำไปใช้ในประโยคว่า

กุตฺร วสสิ		ปฺฤจฺฉสิ จ อวคจฺฉามิ จ	
कुत्र वससि	ท่านอยู่ที่ไหน	**पृच्छसि च अवगच्छामि च**	ท่านถาม และฉันเข้าใจ
kutra vasasi		pṛcchasi ca avagacchāmi ca	

ตัวอย่าง : การนำไปใช้ประกอบคำนาม เช่น **อทฺ** (अद् - ad) และ **กา** (का - kā) การนำไปใช้ เช่น

อทฺภูตมฺ		**กา**ปุรุษสฺ	
अद्भूतम्	น่าอัศจรรย์	**का**पुरुषस्	คนชั่ว
adbhūtam		**kā**puruṣas	

ก. นิบาตบอกกาล เช่น

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
อถ, อโถ	**अथ, अथो**	atha, atho	ครั้งนั้น, ต่อมา, ที่นี้, ณ บัดนี้
อทฺย	**अद्य**	adya	วันนี้
อธุนา	**अधुना**	adhunā	บัดนี้

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
อนฺยตเรทฺยุะ	अन्यतरेद्युः	anyataredyuḥ	ในวันอื่นอีก
อนฺเยทฺยุะ	अन्येद्युः	anyedyuḥ	ในวันอื่น
อปเรทฺยุะ	अपरेद्युः	aparedyuḥ	ในวันถัดไป
อหรฺนิศมฺ	अहर्निशम्	aharniśam	ทั้งกลางวันและกลางคืน
ปุรา	पुरा	purā	แต่ก่อน, ในวันก่อน
ปฺรเค	प्रगे	prage	ในเวลาเช้า
ปฺรฏิทินมฺ	प्रटिदिनम्	praṭidinam	ประจำวัน
ปฺราตสฺ	प्रातस्	prātas	แต่เช้า
ปฺราหฺเณ	प्राह्णे	prāhṇe	ก่อนเที่ยง
อุษา	उषा	uṣā	เช้าตรู่, แรก
ไอษมะ	ऐषमः	aiṣamaḥ	ในระหว่างปีนี้
ทิวา	दिवा	divā	ในกลางวัน
โทษา	दोषा	doṣā	ในกลางคืน
นกฺตมฺ	नक्तं	naktam	ในกลางคืน
ปรศฺวสฺ	परश्वस्	paraśvas	มะรืนนี้
ปรุตฺ	परुत्	parut	ในปีที่แล้ว
ศฺวสฺ	श्वः	śvaḥ	วันรุ่งขึ้น, พรุ่งนี้
สทา	सदा	sadā	ในกาลทุกเมื่อ, ในเวลาทั้งปวง, เสมอ
สทฺย	सद्य	sadya	ทันที
สมฺปฺรติ	सम्प्रति	samprati	เดี๋ยวนี้
สำวตฺ	संवत्	saṃvat	ปี
สามฺปฺรตมฺ	साम्प्रतम्	sāmpratam	บัดเดี๋ยวนี้
สายมฺ	सायम्	sāyam	ในเวลาเย็น
หฺยสฺ	ह्यस्	hyas	เมื่อวาน

ข. นิบาตบอกสันธาน คำถาม คำรับ เช่น

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
อถวา	अथवा	athavā	อีกอย่างหนึ่ง
อโถ	अथ, अथो	atha, atho	อนึ่ง

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
อทฺธา	अद्धा	addhā	แน่แท้
อาม	आम	āma	เออ, ขอรับ
อิติ	इति	iti	คำแสดงว่าข้อความ(คำพูด) นั้นจบลง “ว่า.....”, ดังนี้
อุตฺ	उत्	ut	และ, หรือ
กิมุห	किमुह	kimuha	อะไร, เท่าไร
กึ	किं	kiṃ	อะไร, หรือ
จ	च	ca	ก็, ด้วย, และ
เจตฺ	चेत्	cet	ถ้า, ถ้าว่า
ตตฺ	तत्	tat	ดังนั้น, แต่นั้น
ตทาปิ	तदापि	tadāpi	แม้ในกาลนั้น
ตาวตฺ	तावत्	tāvat	เพียงนั้น
ตุ	तु	tu	ก็, แต่ว่า, ส่วน
เตน	तेन	tena	ดังนั้น
กถนฺนาม	कथन्नाम	kathannāma	จริงหรือ
กถมฺ	कथम्	katham	อย่างไร, ด้วยประการเช่นไร
กฺว	क्व, क	kva	ณ สถานที่ใด, สู่ที่ใด
กิญฺจ	किञ्च	kiñca	อีก, ยิ่งกว่านั้น
กิมงฺค	किमङ्ग	kimaṅga	ทำไม, โปรด
กิมุ	किमु	kimu	อย่างไร, เท่าไร, หรือ
โน เจตฺ	नो चेत्	no cet	ถ้าไม่
ยตฺ	यत्	yat	ตั้งแต่, เพราะ
ยทาปิ	यदापि	yadāpi	แม้ในกาลใด
ยทิ	यदि	yadi	ถ้า
ยาวตฺ	यावत्	yāvat	เพียงใด
วา	वा	vā	ก็ตาม, บ้าง, หรือ
เวฏฺ	वेट्	veṭ	ถ้า
สห	सह	saha	พร้อมด้วย (ใช้ข้างหลังนามนาม c. 3)
สากมฺ	साकम्,	sākam	กับ
สารฺธมฺ	सार्धम्	sārdham	กับ

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
น วา	न वा	na vā	หรือไม่
นูนมฺ	नूनम्	nūnam	แน่นอน, แน่แท้, หรือหนอ
หิ	हि	hi	อนึ่ง, ก็, จริงอยู่, เพราะว่า

ค. นิบาตบอกอุทาน เตือน ร้องเรียก เชิญและดุว่า เช่น

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
องฺค	अङ्ग	aṅga	อีก, ดี, เชิญเถิด
อเย	अये	a	ขอให้
อเร, อเรเร	अरे, अरेरे	are, arere	แน่ะ, เฮ้ย
เอ	ए	e	เอ, อ้อ
โอ	ओ	o	เออ, โอ
ธิกฺ	धिक्	dhik	น่าตำหนิ
ปฺยาฏฺ	प्याट्	pyāṭ	ข้าแต่, แน่ะ
โภสฺ	भोस्	bhos	ผู้เจริญ
เร, เรเร	रे, रेरे	re, rere	เฮ้ย, แน่ะเฮ้ย
เศฺราษฏฺ	श्रौषट्	śrauṣaṭ	แน่ะ, ดูก่อน, ข้าแต่, ได้โปรด
ษาฏฺ	षाट्	ṣāṭ	โวย, โว้ย
อเว	अवे	ave	เว้ย
สฺวาหา	स्वाहा	svāhā	คำอุทานในพิธีบูชา
หนฺต	हन्त	hanta	โอ, เชิญเถิด
เห	हे	he	ข้าแต่, แน่ะ

ฆ. นิบาตบอกความเล่าลือ และทำบทให้เต็ม เช่น

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
เอว	एव	eva	ทีเดียว, เท่านั้น
กิล	किल	kila	ได้ยินว่า
ขลุ	खलु	khalu	ได้ยินว่า, เป็นแน่
จ	च	ca	ก็, อนึ่ง, และ
นุ	नु	nu	หนอ

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
พต	बत	bata	หนอ
ไว	वै	vai	แล (แน่นอน, โดยแท้, นั่นเทียว)
หิ	हि	hi	ก็, แล

ง. นิบาตบอกปฏิเสธ เช่น

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
น	न	na	ไม่
โน	नो	no	ไม่
มา	मा	mā	อย่า (ใช้กับกริยาปัญจมี หรือ กริยาอทฺยตนีภูต)
วินา	विना	vinā	เว้น, ปราศจาก
อลมฺ	अलम्	alam	พอ, เพียงพอ, พอกันทีกับ... (ใช้กับ c. 3), *เหมาะสมกับ... (ใช้กับ c. 4)*

จ. นิบาตบอกเนื้อความอื่นๆ มีอุปมาและสถานที่เป็นต้น เช่น

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
อกสฺมาตฺ	अकस्मात्	akasmāt	ทันใดนั้น
อคฺเร	अग्रे	agre	ก่อน, แรก
อจิรมฺ	अचिरम्	aciram	ไม่นาน
อชสฺรมฺ	अजस्रम्	ajasram	เป็นนิตย์
อญฺชสา	अञ्जसा	añjasā	ทันที
อตีว	अतीव	atīva	อย่างยิ่ง
อธสฺ	अधस्	adhas	เบื้องล่าง
อนนฺตรมฺ	अनन्तरम्	anantaram	ต่อมา, ภายหลัง
อนิศมฺ	अनिशम्	aniśam	เป็นนิตย์
อนุษกฺ, อนุษทฺ	अनुषक्, अनुषद्	anuṣak, anuṣad	ต่อไป, สืบต่อ
อนฺตสฺ	अन्तस्	antas	จาก, ใน, ในที่สุด, ในภายใน
อนฺตรฺ	अन्त्र	antar	เว้น, นอกจาก, ระหว่าง
อนฺตรา, อนฺตเร	अन्तरा, अन्तरे,	antarā, antare,	ในภายใน, ระหว่าง, ท่ามกลาง

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
อนฺตเรน	अन्तरेन	antarena	
อนฺยจฺจ, อนยตฺ, อปรญฺจ, อปรมฺ	अन्यच्च, अनयत् अपरञ्च, अपरम्	anyacca, anayat aparañca,aparam	อื่นอีก, และ, นอกจากนี้, อีก
อปิ	अपि	api	อนึ่ง, แม้, บ้าง
อภิตสฺ	अभितस्	abhitas	ใกล้
อภีกฺษฺณมฺ	अभीक्ष्णम्	abhīkṣṇam	เป็นนิตย์
อมา, อาหตฺย	अमा, आहत्य	amā, āhatya	รวม
อย	अय	aya	โปรดให้, ข้อให้
อรมฺ	अरम्	aram	เร็ว, รีบเร่ง, อย่างไว
อรฺวากฺ	अर्वाक्	arvāk	ก่อน
อวศฺยมฺ, อทฺธา	अवश्यम्, अद्धा	avaśyam, addhā	แน่, แน่แท้
อวสฺ	अवस्	avas	นอกจาก, ภายนอก
อสกฺฤตฺ	असकृत्	asakṛt	หลายครั้ง
อสํศยมฺ	असंशयम्	asaṃśayam	โดยไม่ต้องสงสัย
อหฺนาย	अह्नाय	ahnāya	ทันที
อาราตฺ	आरात्	ārāt	ใกล้
อาวิสฺ	आविस्	āvis	แจ้ง
อิติห	इतिह	itiha	อย่างนี้, จริง
อิตฺถมฺ	इत्थम्	ittham	ดังนี้
อิว	इव	iva	คล้าย, ดุจ
อิห	इह	iha	ที่นี้
อีษตฺ	ईषत्	īṣat	เล็กน้อย
อุจฺไจสฺ	उच्चैस्	uccais	ดัง, สูง, เบื้องบน
อุตฺตรมฺ	उत्तरम्	uttaram	ดังนี้, แล้ว
อุปริ	उपरि	upari	เบื้องบน
อุปำศุ	उपांशु	upāṃśu	เฉพาะ, อย่างลับ, ปิดบัง
อูรฺธวมฺ	ऊर्धवम्	ūrdhavam	ต่อมา
ฤตมฺ, ฤธกฺ	ऋतम्, ऋधक्	ṛtam, ṛdhak	แท้, แน่
ฤเต	ऋते	ṛte	นอกจาก, เว้น
เอวมฺ	एवम्	evam	อย่างนี้

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
โอ๎	ओं	oṃ	ขอจงเป็นอย่างนี้
กามมฺ	काममम्	kāmam	ชอบแล้ว, ดีแล้ว, โดยแท้
กิล	किल	kila	จริงๆ
กุษตฺ	कुषत्	kuṣat	อย่างวิเศษ
กฺฤตมฺ	कृतम्	kṛtam	พอ
เกวลมฺ	केवलम्	kevalam	อย่างเดียว, เท่านั้น
จิรราตฺราย	चिररात्राय	cirarātrāya	ช้า, นาน
ตถา จ	तथा च	tathā ca	ดังนั้น
ตถาปิ	तथापि	tathāpi	แม้อย่างนั้น
ตถาหิ	तथाहि	tathāhi	จริงอย่างนั้น
ตทนุ	तदनु	tadanu	ลำดับนั้น
ตรสา	तरसा	tarasā	ทันใดนั้น
ติรสฺ, ติรฺยกฺ	तिरस्, तिर्यक्	tiras, tiryak	ข้าม, ขวาง
ตูษฺณีมฺ, ตูษฺณีกมฺ	तुष्णीम्, तुष्णीकम्	tuṣṇīm, tuṣṇīkam	เฉย, นิ่ง
ทูรมฺ	दूरम्	dūram	ไกล
ธุรวมฺ	धुर्वम्	dhurvam	แน่
น กิมฺ, น กิร	न किम्, न किर	na kim, na kira	ไม่ใช่ดังนั้น
นานา	नाना	nānā	ต่างๆ
นาม	नाम	nāma	จริง, โดยชื่อ, บางที
นีกามมฺ, นีกานฺตมฺ	नीकाममम्, नीकान्तम्	nīkāmam,nīkāntaṃ	มากมาย, ยิ่ง, มากเกิน
นีไจสฺ	नीचैस्	nīcais	ต่ำ
ปรมฺ, ปรนฺตุ	परम्, परन्तु	param, parantu	แต่ว่า
ปฺรยาปฺตมฺ	प्रयाप्तम्	prayāptam	อย่างพอเพียง
ปศุ	पशु	paśu	ใช้ได้, ดี
ปศฺจาตฺ	पश्चात्	paścāt	ภายหลัง
ปุนสฺ, ปุนรฺ	पुनस्, पुनर्	punas, punar	อีก, บ่อยๆ
ปุรสฺ, ปูรฺวมฺ	पुरस्, पूर्वम्	puras, pūrvam	ก่อน, ข้างหน้า
ปฺรตฺยุตฺ	प्रत्युत्	pratyut	ภายหลัง
ปฺรภฺฤติ	प्रभृति	prabhṛti	จำเดิม
ปฺรากฺ	प्राक्	prāk	ก่อน

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
ปฺรายสฺ, ปฺราเยณ	प्रायस्, प्रायेण	prāyas, prāyeṇa	โดยมาก
พลวตฺ, พลาตฺ	बलवत्, बलात्	balavat, balāt	มีกำลัง
พหิสฺ	बहिस्	bahis	ภายนอก
ภูยสฺ	भूयस्	bhūyas	อีก, บ่อย, มาก
ภฺฤศมฺ	भृशम्	bhṛśam	มาก, หนัก
มา จิรมฺ	मा चिरम्	mā ciram	นอกจาก, ปราศจาก
มุธา	मुधा	mudhā	เปล่า, ไม่สำเร็จ
มุหุรฺ	मुहुर्	muhur	ซ้ำ, บ่อย
ยถากฺรมมฺ	यथाक्रमम्	yathākramam	ตามลำดับ
ยุคปตฺ	युगपत्	yugapat	ทันที
วรมฺ	वरम्	varam	ดี
สตฺยมฺ	सत्यम्	satyam	จริง
สนตฺ, สนา, สนาตฺ	सनत्, सना, सनात्	sanat, sanā, sanāt	เสมอ
สนุตรฺ	सनुतर्	sanutar	ปกปิด, ปิดบัง
สปทิ	सपदि	sapadi	ทันที
ศมนฺต	शमन्ता	śamanta	รอบ
ศศฺวตฺ	शस्वत्	śasvat	ไม่สิ้นสุด, เสมอ, ตลอด
สมมฺ	समम्	samam	กับ, พร้อม, เสมอ
สมยา	समया	samayā	ใกล้, ควร
สมีปมฺ, สมีเป	समीपम्, समीपे	samīpam, samīpe	ใกล้
สมีจินมฺ	समीचिनम्	samīcinam	ดี, โดยชอบ
สมฺมุขมฺ	सम्मुखम्	sammukham	ต่อหน้า
สมฺยกฺ	सम्यक्	samyak	ดี, โดยชอบ
สหสา	सहसा	sahasā	ทันที
สากฺษาตฺ	साक्षात्	sākṣāt	ชัด, ต่อหน้า
สามิ	सामि	sāmi	ครึ่ง
สุษฺฐุ	सुष्ठु	suṣṭu	ดี
สฺถาเน	स्थाने	sthāne	ถูกต้อง
สฺวยมฺ	स्वयम्	svayam	เอง
สฺวสฺ	स्वस्	svas	สวรรค์

ฉ. นิบาตใช้ประกอบศัพท์ เช่น

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ตัวอย่าง
อทฺ	अद्	ad	อทฺภูตมฺ [น่าอัศจรรย์]
กา	का	kā	กาปุรุษสฺ [คนชั่ว]
กุ	कु	ku	กุกฺฤตฺยมฺ [กิจชั่ว]
จ	च	ca	กิญฺจ [อีก, ยิ่งกว่านั้น]
จน	चन	cana	กศฺจน [คนหนึ่ง]
จิตฺ	चित्	cit	กทาจิตฺ [ในกาลครั้งหนึ่ง]
น	न	na	อนูทรสฺ [ไม่มีท้อง]
วิตฺ	वित्	vit	กึสฺวิตฺ [อะไร, เท่าไร]
สตฺ	सत्	sat	สตฺปุรุษสฺ [คนดี]
สฺม	स्म	sma	ภวติ สฺม [ย่อมมีแล้ว]
สฺวี	स्वी	svī	สฺวีกฺฤตมฺ [อันตนทำเอง]

6.3.3 **ปัจจัย** (ปฺรตฺยย) ใช้ต่อท้ายนามศัพท์ (นาม, คุณนาม, สังขยา) เป็นเครื่องหมายวิภักติบ้าง ลงท้ายธาตุเป็นเครื่องหมายกริยาบ้าง ดังต่อไปนี้

ก. ตสฺ, ตาตฺ ปัจจัย เป็นเครื่องหมายปัญจมีวิภักติ **ศสฺ, ธา ปัจจัย** เป็นเครื่องหมายตฤตียาวิภักติ (**ธา** ปัจจัยโดยมากใช้ประกอบสังขยา) **วตฺ ปัจจัย** แสดงความหมายเป็นอุปมา เช่น

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
มาตฺฤตสฺ	मातृतस्	mātṛtas	แต่มารดา
ปิตฺฤตสฺ	पितृतस्	pitṛtas	จากบิดา
อาทิตสฺ	आदितस्	āditas	ข้างต้น
พหุศสฺ	बहुशस्	bahuśas	โดยมาก
ตฺริธา	त्रिधा	tridhā	โดยส่วนสาม, โดยสามส่วน
พหุธา	बहुधा	bahudhā	โดยมาก
พฺราหฺมณวตฺ	ब्राह्मणवत्	brāhmaṇavat	คล้ายพราหมณ์
คจฺฉนฺโตวตฺ	गच्छन्तोवत्	gacchantovat	คล้ายไปอยู่

นอกจากนี้ยังมี สกฺฤตฺ **[सकृत्** –ครั้งเดียว**]**, ทฺวิสฺ **[द्विस्** –สองครั้ง**]**, ตฺริสฺ **[त्रिस्** –สามครั้ง**]**, จตุสฺ **[चतुस्** –สี่ครั้ง**]**, ปญฺจกฺฤตฺวสฺ **[पञ्चकृत्वस्** –ห้าครั้ง**]**

ข. ตฺวา, ตุมฺ และ **ย ปัจจัย** ลงท้ายธาตุเป็นเครื่องหมายกริยา เช่น

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
คตฺวา	**गत्वा**	gatvā	ไปแล้ว
กฺฤตฺวา	**कृत्वा**	kṛtvā	ทำแล้ว
คนฺตุมฺ	**गन्तुम्**	gantum	เพื่อจะไป
กรฺตุมฺ	**कर्तुम्**	kartum	เพื่อจะทำ
อวโลกฺย	**अवलोक्य**	avalokya	มองดูแล้ว
อาทาย	**आदाय**	ādāya	ถือเอาแล้ว

ค. ทา (ทานีมฺ), ตฺร, ถา, ถมฺ, ตฺถมฺ และ **รฺหิ ปัจจัย** ลงที่สรรพนามเป็นเครื่องหมายสัปตมีวิภักติบ้าง เป็นเครื่องหมายตฤตียาวิภักติบ้าง เช่น

ไทย	เทวนาครี	โรมัน	ความหมาย
ยทา	**यदा**	yadā	ในกาลใด
ตทา, ตทานีมฺ	**तदा, तदानीम्**	tadā, tadānīm	ในกาลนั้น
อตฺร	**अत्र**	atra	ในที่นี้
ยถา	**यथा**	yathā	โดยประการใด
ตถา	**तथा**	tathā	โดยประการนั้น
กถมฺ	**कथम्**	katham	อย่างไร
อิตฺถมฺ	**इत्थम्**	ittham	ด้วยประการดังนี้
เอตรฺหิ	**एतर्हि**	etarhi	ในกาลบัดนี้

แบบฝึกหัด บทที่ 6

ตอนที่ 1 : สังขยา

คำสั่ง : จงตอบคำถามต่อไปนี้

1. **สังขยา** (Numerals) หมายถึง ..... แบ่งเป็น ..... ชนิด คือ .....
2. จงเขียนจำนวนตัวเลข ดังต่อไปนี้ เป็นภาษาสันสกฤต (ต่อปกติสังขยา)

   1) ११८ ..... 2) १९५० .....
3. จงผันศัพท์ปูรณสังขยา คือ **नवम** (ที่ 9) ปุงลิงค์ และ **नवमी** (ที่ 9) สตรีลิงค์
4. จงเลือกศัพท์ในวงเล็บให้สัมพันธ์กับคำนาม

1)	.....	**मुखम्**	(एकानि	एकम्	षट्)
2)	.....	**देवानाम्**	(सप्तानाम्	सप्तभिः	सप्त)
3)	.....	**नद्याः**	(एकस्याः	चतुर्भिः	द्वे)
4)	.....	**मतयः**	(त्रिभिः	त्रिभ्यः	तिस्रः)
5)	.....	**बालाः**	(एकस्याः	त्रयः	द्वे)
6)	.....	**फलानि**	(एकानि	द्वे	पञ्च)

ตอนที่ 2 : อัพยยศัพท์

1. **อัพยยศัทพ์** คือ ..... จัดเป็น .....
2. **อุปสรรค** คือ ..... มี ..... ตัว คำแปลเบื้องต้นของอุปสรรคต่อไปนี้ คือ

   अति มีคำแปลว่า ..... **आ** มีคำแปลว่า .....

   प्रति มีคำแปลว่า ..... **सम्** มีคำแปลว่า .....
3. **นิบาต** คือ ..... มีวิธีใช้ดังนี้ คือ .....

   प्रटिदिनम् มีคำแปลว่า ..... **तदापि** มีคำแปลว่า .....

   अकस्मात् มีคำแปลว่า ..... **असंशयम्** มีคำแปลว่า .....
4. **ปัจจัย** ที่เป็นเครื่องหมายปัญจมีวิภักติ คือ ..... เช่น ศัพท์ว่า .....

   ที่ลงท้ายธาตุเป็นเครื่องหมายกริยา คือ ..... เช่น ศัพท์ว่า .....

   ที่ลงท้ายสรรพนามเป็นเครื่องหมายสัปตมีวิภักติ เช่น ศัพท์ว่า .....

   ที่ลงท้ายสรรพนามเป็นเครื่องหมายตฤตียาวิภักติ เช่น ศัพท์ว่า .....